

Ruta Šneidere

**Finanšu
analīzes
metodes
uzņēmuma
maksātspējas
prognozēšanai**

LIETIŠKĀS
INFORMĀCIJAS
DIENESTS

IZDEVNIECĪBA

Rīga, 2009

UDK 336.6 + 657

Šn 280

Ruta Šneidere

**Finanšu analīzes metodes uzņēmuma maksātspējas prognozēšanai
Monogrāfija**

© Ruta Šneidere, 2009

Recenzenti:

Dr.oec. Elvīra Zelgalve, Latvijas Universitātes profesore

Dr.oec. Ingrīda Jakušonoka, Latvijas Lauksaimniecības Universitātes profesore

Dr.oec. Staņislavs Keišs, Ekonomikas un kultūras augstskolas asoc. profesors

Zinātniskie konsultanti:

Dr.habil.oec. Jons Mackevičs (*Jonas Mackevičius*), Viļņas Universitātes profesors

Dr.oec. Inta Brūna, Latvijas Universitātes profesore

Dr.oec. Vilma Paupa, LR Grāmatvežu asociācijas prezidente

Monogrāfija akceptēta un rekomendēta publicēšanai Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Domes sēdē 21.10.2008. lēmums Nr. 2070–V2–1/15

Redaktore *Dr.oec.* Vita Zariņa

Literārā redaktore Sandra Priedīte

Maketētājs Arvis Villa

Vāka noformējums Arvis Villa

Fotogrāfs Aivars Siliņš

Fotogrāfs Jānis Mednis – autores foto uz pēdējā vāka no žurnāla «Bilance» arhīva

Grāmatu nodaļas vadītāja Rita Baroniņa

© SIA «Lietišķās informācijas dienests», 2009

Izdevējs: SIA «Lietišķās informācijas dienests»

Adrese: Graudu ielā 68, Rīgā, LV–1058

Tālrunis 67606110

Fakss 67606120

www.lid.lv

ISBN 978–9984–826–26–4

Saturs

Priekšvārds.....	4
1. Maksātspējas būtība un tās ietekme uz valsts ekonomisko attīstību.....	10
1.1. Maksātspējas jēdziens un būtība.....	11
1.2. Maksātspējas procesu un ekonomisko vidi ietekmējošo faktoru analīze	21
2. Uzņēmuma maksātspējas novērtēšanas kvalitatīvie rādītāji un to analīze.....	36
2.1. Grāmatvedības politikas analīze	37
2.2. Finanšu pārskatu kvalitātes novērtējums	42
2.3. Maksātspējas pazīmes un cēloņi.....	60
2.4. Ārējo un iekšējo faktoru sistēmas un novērtējums.....	73
3. Finanšu analīzes kvantitatīvās metodes un to raksturojums.....	88
3.1. Metodes finansiālās stabilitātes un maksātspējas novērtēšanai.....	89
3.2. Finanšu koeficienti maksātspējas prognozēšanai.....	101
3.3. Bankrota prognozēšanas modeļi un to analīze	111
3.4. Maksātspējas prognozēšanas metožu sistēmas izstrāde Latvijas uzņēmumiem.....	169
3.4.1. Praktiskā pētījuma metodika	169
3.4.2. Modeļu testa rezultāti 1. grupas uzņēmumos.....	179
3.4.3. Modeļu testa rezultāti 2. grupas uzņēmumos.....	186
3.4.4. Maksātspējas prognozēšanas metožu sistēma Latvijas uzņēmumiem	190
Nobeigums.....	196
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	208
Pielikumi	216
Summary	227
Content	228

Priekšvārds

Latvijas tautsaimniecības attīstība ir cieši saistīta ar pasaules ekonomikā notiekošajiem globalizācijas, liberalizācijas un savstarpējās integrācijas procesiem un, neapšaubāmi, ar integrāciju Eiropas Savienībā. Latvijas neatkarības atjaunošana un tirgus ekonomikas principu ieviešana būtiski ietekmējusi arī fundamentālās izmaiņas nacionālajā grāmatvedības sistēmā – mainījies uzskaites objektu sastāvs, to atzīšanas un novērtēšanas kritēriji, izmantojamo uzskaites metožu pamatnosacījumi un to atklāšana finanšu pārskatos. Latvijai iestājoties ES, viens no pozitīvajiem aspektiem ir grāmatvedības politikas saskaņošana ar Starptautisko grāmatvedības standartu un ES prasībām. Šādu prasību ieviešana grāmatvedības likumdošanas jomā sekmē grāmatvedības uzskaites un šo pakalpojumu sniegšanas sistēmas sakārtošanu. ES principu ievērošana nodrošinās skaidri saprotamus finanšu pārskatus, kas ir savstarpēji salīdzināmi un atbilst finanšu pārskatu lietotāju vajadzībām gan Latvijā izveidotajiem uzņēmumiem un to grupām, gan potenciālajiem ārvalstu investoriem un kreditoriem.

Šobrīd, kad arvien pieaug uz zināšanām pamatotas, inovatīvas uzņēmējdarbības ietekme uz valsts ekonomisko attīstību, finanšu pārskati kalpo kā informācijas avots par uzņēmuma finanšu rādītājiem, kurus ievietojot dažādos prognozes modeļos iespējams novērtēt tā finansiālo stāvokli, attīstības tendences un perspektīvas. Viens no sekmīgas uzņēmējdarbības nosacījumiem ir maksātspēja un finanšu resursu pieejamība. Potenciālo investoru un kreditoru, kā arī uzņēmumu vadība lēmumu pieņemšanai par kapitāla izvietojumu pamatojas arī uz finanšu analīzes metodēm.

Finanšu analīzes metodes lieto daudzu profesiju speciālisti – grāmatveži, ekonomisti, auditori un revidenti, finanšu vadītāji (menedžeri) un analītiķi – tātad to speciālistu loks, kas sagatavo finanšu pārskatus un pieņem vadības lēmumus uzņēmumos, bankās, kā arī pārbauda finanšu pārskatu informācijas ticamību,

biznesa plānu realitāti un konsultē potenciālos investorus. Pirms līdzekļu ieguldīšanas potenciālajiem partneriem un investoriem ir jānovērtē gan uzņēmuma pašreizējais finansiālais stāvoklis, gan arī tā saimnieciskās darbības attīstības tendences.

Latvijas ekonomiskajā un mācību literatūrā, kas iznākusi pēc valsts neatkarības atjaunošanas, ir maz publikāciju par finanšu analīzi un tās metodēm. Ir daži autoru darbi, kas izdoti kā mācību līdzekļi (V. Paupa, J. Vaikulis, M. Rurāne, E. Zelgalve, T. Korsaka, A. Dūdele), apkopojot no ārzemju literatūras tradicionālās finanšu analīzes metodes finansiālā stāvokļa un saimnieciskās darbības rezultātu novērtēšanai. Vairāki pētījumi veltīti maksātspējas procesa pārvaldībai un administrēšanai (A. Klauss, R. Hasjanovs). Vēl mazāka uzmanība pievērsta tādām specifiskām, bet ļoti svarīgām finanšu analīzes metodēm kā uzņēmuma maksātspējas un bankrota prognozēšana.

Attīstoties ekonomikai un uzņēmējdarbībai pasaulē, daudzu valstu zinātnieki ir izstrādājuši dažādas finanšu analīzes metodes un modeļus maksātspējas prognozēšanai, tomēr ļoti maz ir zinātnisku pētījumu par šo metožu un modeļu piemērotību Latvijas uzņēmumu finanšu pārskatu analīzē.

Maksātspējas un bankrota prognozēšanas problēmas pētījuši un prognozēšanas modeļus izstrādājuši vairāki pazīstami ārvalstu zinātnieki, piemēram, A.E. Altmans (*A.E. Altman*), L.A. Bernšteins (*L.A. Bernstein*), J.J. Vilds (*J.J. Wild*) (ASV), R. Taflers (*R. Taffler*), H. Tičovs (*H. Tichow*) (Apvienotā Karaliste), D.A. Bothers (*D.A. Botheras*), J.G. Fulmers (*J.G. Fulmer*), G.L.V. Springeits (*G.L.V. Springate*) (Kanāda), M. Golders (*M. Golder*) un J. Konans (*J. Konan*) (Francija), J. Mackevičs (*J. Mackevičius*) (Lietuva). Minētie zinātnieki lielākoties bankrota prognozēšanas metodes un modeļus izstrādājuši pēc finanšu pārskata informācijas, kas sagatavota saskaņā ar savas valsts nacionālajiem grāmatvedību reglamentējošiem normatīvajiem aktiem un uzskaites standartiem, līdz ar to kritiski jāvērtē šo prognozēšanas metožu tieša lietošana Latvijas uzņēmumu finanšu pārskatu analīzē.

Latvijā pēc neatkarības atgūšanas strauji attīstījās tirgus ekonomika un uzņēmējdarbība, tomēr vēlāk sākās uzņēmumu maksātspēja un bankrots. Gadu no gada pieauga maksātspējas pieteikumu skaits, un pēdējo desmit gadu laikā aptuveni 10 000 uzņēmumu kļuva maksātspējīgi, 90% gadījumu maksātspējas risinājums bija bankrota procedūra. Šāda situācija negatīvi ietekmē uzņēmējdarbības vidi, jo īpašnieki un kreditori zaudē ieguldītos līdzekļus, darbinieki zaudē darbvietas un ienākumu avotus, savukārt valstij samazinās nodokļu ieņēmumi.

Strādājot vairāk nekā desmit gadus par studentu mācību prakses vadītāju, šīs grāmatas autore personīgi ir pārliecinājusies, ka uzņēmumos pēc finanšu pārskatu sastādīšanas netiek veikta maksātspējas prognozēšana. Daudzos uzņēmumos netiek veikta arī finanšu pārskatu rādītāju analīze, bet, ja tas notiek, galvenie aprēķinātie rādītāji ir likviditāte un rentabilitāte. To var izskaidrot ar zinātniskās un mācību literatūras trūkumu latviešu valodā, kur būtu aprakstītas ārvalstu zinātnieku izstrādātās finanšu analīzes metodes un bankrota prognozēšanas modeļi, kā arī skaidrotas dažādu autoru interpretācijas aprēķināto finanšu koeficientu novērtēšanā.

Līdz ar to aktuāla ir problēma, kādas finanšu analīzes metodes lietot uzņēmuma maksātspējas prognozēšanai, lai to laikus konstatētu un, pieņemot operatīvus lēmumus, izvairītos no bankrota.

Grāmatā ir apkopoti autores veiktā pētījuma rezultāti par Latvijas un ārvalstu zinātnieku izstrādātām finanšu analīzes metodēm un modeļiem uzņēmuma maksātspējas prognozēšanai un, pamatojoties uz teorētisko un empīrisko pētījumu rezultātiem, izstrādāta Latvijas uzņēmumu finanšu pārskatu analīzē pielietojama maksātspējas prognozēšanas metožu sistēma. Pētījuma rezultāti iegūti, izmantojot vispārpieņemtās ekonomikas zinātnes pētījumu kvantitatīvās un kvalitatīvās metodes, tajā skaitā grupējumu, salīdzinošās analīzes un sintēzes, grafiskās attēlošanas, statistiskās un ekspertu novērtējumu metodes.

Informācijas ieguvei izmantota socioloģisko pētījumu metode – anketēšana, finanšu koeficientu un prognozēšanas indeksu aprēķiniem izmantota programma *Microsoft Excel*.

Kā vienu no svarīgākajām darba novitātēm autore vēlas atzīmēt to, ka pirmo reizi latviešu valodā sagatavots izvērstu finanšu analīzes metožu pārskats un sniegts to vērtējums pēc noderības mūsdienu skatījumā. Darbā ir iekļauti pētījuma rezultāti par raksturīgākajām maksātnespējas pazīmēm un ietekmējošiem faktoriem, kā arī sniegtas autore rekomendācijas kvalitatīvo metožu izmantošanai uzņēmuma finansiālā stāvokļa novērtēšanai. Vienlaikus ar finanšu analīzes metožu pētījumiem autore pievērsusi uzmanību tādiem aktuāliem jautājumiem kā finanšu pārskatu kvalitāte un grāmatvežu profesionalitāte. Darbā padziļināti veikta Latvijas un citu Eiropas valstu uzņēmumu maksātnespējas datu statistiskā analīze, kas ļauj secināt, ka maksātnespēja ir nopietna problēma daudzās Eiropas valstīs.

Ierobežotā darba apjoma dēļ autore ir pētījusi tās finanšu analīzes metodes maksātnespējas prognozēšanai, kuras var izmantot analīzes procesā ārējie finanšu pārskatu lietotāji, pamatojoties uz publiski pieejamu uzņēmuma Gada pārskata informāciju. Tādēļ pētījumā nav ietvertas metodes, kurām kā informācijas avoti ir nepieciešami specifiski dati no vadības uzskaites un citiem konfidencialiem informācijas avotiem par saimniecisko un finansiālo darbību.

Šim darbam piemīt arī vēsturiska pētījuma raksturs, jo teorētiskās daļas periods aptver laika posmu no autorei pieejamās zinātniskās literatūras publikācijām kopš pagājušā gadsimta trīsdesmitajiem gadiem. Praktiskā pētījuma daļa veikta par laika posmu no 2000. līdz 2007. gadam.

Kopš stājies spēkā jaunais Komerclikums, ir mainījies dažu uzņēmējdarbības terminu traktējums. Ekonomikā ar jēdzienu «uzņēmums» saprot organizatoriski saimniecisku vienību, kuru kā juridisku personu dibina indivīdi (fiziskas personas) vai citas juridiskās personas (komersanti) uzņēmējdarbības vai kādu citu privātu vai publisku funkciju veikšanai.

Pašlaik tiesiskajā leksikā un normatīvajos aktos nav tāda jēdziena kā «uzņēmējdarbība», toties ir jēdziens «komercdarbība». Līdz Komerclikuma spēkā stāšanās brīdim uzņēmējdarbības jēdzienu definēja likums «Par uzņēmējdarbību».

Komercdarbība ir ar preču vai pakalpojumu tirdzniecību (pirkšanu un pārdošanu) saistīta saimnieciska darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants.

Jēdzieni «komersants» un «uzņēmējs» ir atšķirīgi, katram no tiem ir sava vēsturiskā un psiholoģiskā jēga. «Komercijas» jēdziens ir cieši saistīts ar preču un pakalpojumu pārdošanu. «Komersants» ir juridisks jēdziens, ar kura palīdzību nosaka to personu loku, uz kurām attiecas Komerclikums. «Uzņēmējs» ir plašāks jēdziens nekā «komersants». Jebkurš komersants ir uzņēmējs, bet ne katrs uzņēmējs ir komersants.

Ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā jau kopš A. Smita darbiem jēdziens «komersants» praksē bija nostiprinājies pavisam citā, daudz šaurākā nozīmē – drīzāk kā tirgotājs. Arī darbības kontekstā komercija ir tirdzniecība vai – plašākā nozīmē – darījumi. Tieši tā to traktē arī *Wikipedia* angļu versijā (*Commerce is the trading of something*) un citas enciklopēdijas, piemēram, *Encarta* (*Commerce, trade in goods, usually implying trade over a distance*).

Arī LZA Terminoloģijas komisija ir skaidrojusi jēdzienisko atšķirību starp terminiem «komercdarbība» un «uzņēmējdarbība»: tie nav sinonīmi, tāpēc termins «komercdarbība» nav automātiski aizstājams ar «uzņēmējdarbība». Uzņēmējdarbība ir «fiziskas vai juridiskas personas ilgstoša vai sistemātiska saimnieciskā darbība, kas saistīta ar kapitāla ieguldīšanu un vērsta uz preču ražošanu, realizāciju, dažādu darbu izpildi, pakalpojumu sniegšanu, tirdzniecību u. c.». Uzņēmējdarbības tiešais nolūks var nebūt peļņas gūšana. Savukārt komercdarbība ir «atklāta ar preču un pakalpojumu tirdzniecību (pirkšanu un pārdošanu) saistīta saimnieciskā darbība, ko peļņas gūšanas nolūkā veic komersants vai komercsabiedrība».

Neatkarīgi no saimnieciskās darbības izvirzītā mērķa ikvienai organizatoriski saimnieciskai vienībai ir svarīga tās finansiālā stabilitāte un attīstības tendences valsts, reģiona vai nozares kontekstā.

Finanšu analīzes metodes lietojamas uzņēmējdarbības vides iekšējai un ārējai analīzei, tādēļ monogrāfijā visur lietots termins «uzņēmums», akcentējot ekonomisko būtību, nevis juridisko formu.

Darbs uzrakstīts, izmantojot autorei pieejamos Latvijas un citu valstu fundamentālos zinātniskos pētījumus un monogrāfijas latviešu, lietuviešu, angļu un krievu valodā. Vērtīgas atziņas gūtas, studējot arī zinātnisko konferenču materiālus, referātus un statistisko informāciju, kā arī recenzētus zinātniskos rakstus periodiskos, starptautiski atzītos izdevumos grāmatvedībā un finanšu analīzē.

Rakstot šo grāmatu, autore ir saņēmusi nozīmīgu atbalstu un vērtīgus padomus no saviem kolēģiem, zinātniskajiem recenzentiem un redaktoriem. Visdziļāko pateicību autore izsaka galvenajam zinātniskajam konsultantam Viļņas Universitātes Grāmatvedības un audita katedras profesoram *Dr.habil.oec.* Jonam Mackēvičam, kā arī darba zinātniskajiem recenzentiem: Latvijas Universitātes Finanšu katedras vadītājai profesorei *Dr.oec.* Elvīrai Zelgalvei, Latvijas Lauksaimniecības universitātes Grāmatvedības un finanšu katedras profesorei *Dr.oec.* Ingrīdai Jakušonokai un Ekonomikas un kultūras augstskolas asociētajam profesoram *Dr.oec.* Staņislavam Keišam. Īpašu pateicību autore izsaka monogrāfijas zinātniskajiem konsultantiem: Latvijas Universitātes Grāmatvedības un audita katedras vadītājai profesorei *Dr.oec.* Intai Brūnai un LR Grāmatvežu asociācijas prezidentei *Dr.oec.* Vilmai Paupai.

Starptautiskā prakse liecina, ka uzņēmumu bankrots ir tirgus ekonomikas neatņemama sastāvdaļa un, mainoties uzņēmējdarbības videi un ekonomiskai situācijai, pētījumi par bankrota prognozēšanas iespējām turpinās arī XXI gadsimtā.

Šī grāmata ir sarakstīta, lai ekonomikas un finanšu jomas speciālistiem, kā arī studentiem sniegtu teorētiska rakstura ieskatu par finanšu analīzes metodēm un to piemērošanu uzņēmuma finansiālā stāvokļa novērtēšanā un prognozēšanā. Pielikumā ir doti uzskatāmi piemēri, kā, izmantojot uzņēmuma finanšu pārskatu datus, aprēķināt bankrota prognozes indeksus pēc vairāku autoru izstrādātiem modeļiem.